

MAGYARHONI RÉGÉSZETI LELETEK REPERTORIUMA.

ELSŐ KÖZLEMÉNY.

Mikor az Ipolyi Arnold által e folyóiratban oly kedvező eredménynyel megindított és utóbb Rómer F. Ferencz által kiváló gonddal folytatott «magyar régészeti repertorium» és «m. r. chronika» évekké ezelőtt megszakadt, szakunk egy kútfőszerű tárháza szünt meg, mely ritka bőséggel szolgáltatott a honi régészetnek földolgozásra kész anyagot.

Azóta annál sajnósbban nélkülöztük e folyóiratban a nevezett két állandó rovatot, mennél szélesebb körben terjedt szakunk iránt az érdeklődés és mennél sűrűbben kerültek elő épen ez általános érdeklődés folytán régészeti kincsek.

Több százra megyen a kisebb nagyobb leletek száma, melyek azóta a nemzeti muzeumban, a vidéki egyletek táraiban vagy egyesek gyűjteményeiben biztos hajlékra találtak, sok lelet a kereskedők boltjaiban kevésbé biztos sorsra jutott, végre nem csekély számmal vannak, melyekről csak szóbeli közlemények vagy itt-ott megjelent alkalmi följegyzések nyomán van tudomásunk.

Már néhány éve figyelemmel kísérvén e sokféle széledt tudományos anyagot, rajta voltam lehetőleg összegyűjteni a kezem ügyébe ejtett adatokat és midőn ezuttal a Rómer szerkesztősége óta megszakadt chronika fonalát ismét fölveszem, a honi régészetnek hasznos szolgálatot vélek tehetni.

A Repertorium* első sorban szorítkozik a «leletekre».

Ebben a tekintetben tehát nem teljesen a régibb «chronika» nyomán járunk. Ellenben gondunk lesz arra, hogy legalább azon emlékekről, melyeket magunk láttunk, lehetőleg pontos leírásokat adjunk, szükséghez képest ábrák kísérik az ismertetést és többször a leletek fontosságához mérten nem pusztán leírásra szorítkozzunk de némi fölvilágosító magyarázatot is fűzünk az ismertetéshez, miáltal a chronikát kivált vidéki szaktársainkra nézve élvezhetőbbé és hasznosabbá tenni véljük.

Az adatok elrendezésében legczélszerűbb megtartani előzőink példáját, követjük a lelhelyek betürendes sorozatát, mert így egy főczél, melynek ilyen repertoriumok szolgálnak, t. i. a könnyű, gyors tájékozás legbiztosabban érhető el.

Gálos-Petri (Bihar m.) A helység előljáróságától Kovács János tanár ur a debreczeni collegium számára még 1847-ben egy obsidiannucleust szerzett, mely a főiskola többi

* Ipolyi Arnold Magyar régészeti Repertorium az Arch. Közl. II. kötetében. Magyar régészeti krónika az Arch. Közl. II. és III. kötetében Rómer Flóris «Magyar régészeti krónika» az Arch. Közl. IV. V. VI. és VII. kötetében.

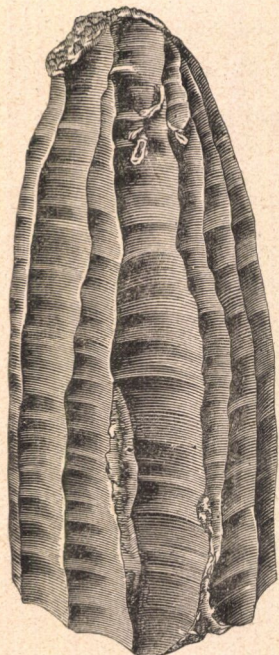

régiségeivel 1876-ban az ősrég. congressus alkalmával Budapesten ki volt állítva. Akkor készült róla az ide mellékelt rajz (1. szám $\frac{1}{2}$ nagys.).

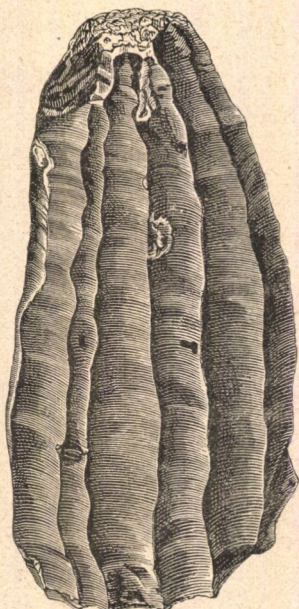
Az obsidian fényes fekete színű, idoma hosszukás és csúcsos. Van rajta tizenegy törési lap, mely végig vonul egész hosszán, van továbbá egy lapja, mely csak mintegy harmad résznyire nyúlik és egyik részén a nucleus fölülete érdes; e helyen nyilván nem nyújtott alkalmas törési fölületet. Hossza 0·176; alapján legnagyobb átmérője 0·112; legszélesebb lapjának szélessége 0·025.

Ibrány (Szaboles m.). Innen került a szabolesmegyei muzeum gyűjteményébe egy érdekes tárgy, mely a maga nemében hazánkban ritkítja párját. A tárgy, melyet itt rajzban is bemutatunk kova-kőmag. (3. rajz.)

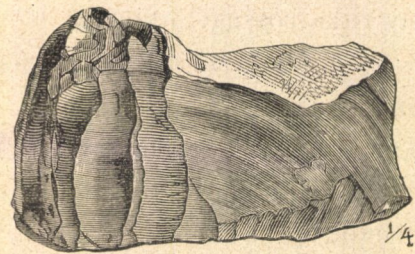
Az ilyen kőmagok, melyek kőpengék lepattogtatására szolgáltak, különben sem gyakoriak honi gyűjteményeinkben, lehet azért, mert nem elég figyelemmel gyűjtötték.

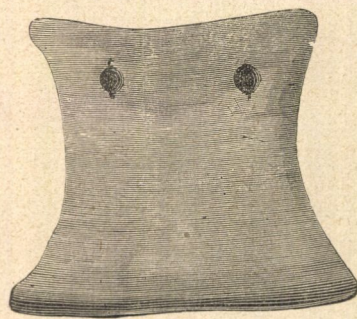
1. ábra.

2. ábra.

3. ábra.

4. ábra.

A fönlévők közt tudtunkkal az ibrányi a legnagyobb példány. Hosszátmérője elér 0·20, legnagyobb magassága túlmegy a 0·12-en. Hasogatásoknak csak egyik oldalán maradtak nyomai, mert másik fele nem volt alkalmas reá. Van rajta egészben 13 pattogtatási lap mint mindannyi 0·08—0·10-nyi hosszú és 0·008—0·03-nyi széles kőpengék lefejtése után maradt mélyedések. Rajza és rövid leírása megjelent a Catalogue de l'expos. préh. stb. Budapest, 1876. 34. lapján.

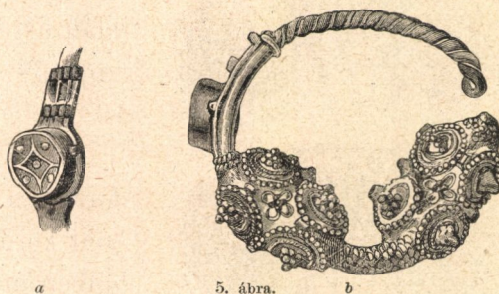
Nagyfalva. (Szatmár m.) Ezen, bronzleleteiről híres hely Liptay Ede úr gyűjteményének Nagyfalun egy agyagtárgyat szolgáltatott, melyet sajtószertű volta miatt itt rajzban is közlünk.

(4. számú kép $\frac{1}{2}$ nagys.) A tárgy négyszögű síma fölületű egyszerű lemez, két oldala párhuzamos, másik két széle pedig behajlott idomu, a lapok tompa csúcsokban találkoznak. Az egyik oldala 0·092, a többi három mindegyik 0·08 hosszú. Az egyik széle közelében két kerek lyuk megyen át rajta. A lemez vastagsága 0·006.

Orsova. Ormós Zsigmond ur temesmegyei főispán szívességéből van tudomásunk arról, hogy 1877-ben kútásás közben állítólag I. Mircse féle érmeikkel (1383—1418.) * találtak olyan fülbevalókat minőt a mellékelt rajzban (5. szám *a*, *b*) természeti nagyságban bemutatunk.

Ormós úrnak sikerült a kincsből néhány példányt megszerezni, melyek meglehetősen egyformák; az itt közlött is azokból való. Jellemzők a sodronyon lévő csomók és rajtok a körbe rakott vagy apró gúlákat képző gömböcsdíszek. Ilyfajta fülbevalókat és hasonló módon díszített karpereczket ezüstből a n. muzeum gyűjteményében már eddig is ösmertünk és középkori eredetűeknek tekintettük, a kor közelebbi megállapítására azonban csak a jelen esetben nyertünk némileg határozottabb támpontot, ha, miként nincs okunk kételkedni, a leletről nyert tudósítás helyes.

Rozsaj. A falu szélén 1877(?)-ben érdekes bronzkori lelet került színre. Volt a leletben, Maróthi János úr szíves tudósítása szerint három bronzcsákány négy újjnyira egymástól felállított helyzetben, köztük állott egy dudoros agyagbögre, mely az ásás alkalmával eltört; a bögrében aranytárgyak foglaltattak, és pedig: nyolcz fülbevaló, két tekeres és három láncztag, melyeknek összes súlya $23\frac{1}{2}$ #-at nyom.

a) A n. muzeum a három csákányból csak egyet, de a bejelentett aranytárgyakat mind megszerezte.

A bronz csákány azon ismert typushoz tartozik, melynek a hosszú, hengerded idomu nyéltok s a csücskös korong s a csücsk körül kidomborodó gömböcsdíszek jellemző ismérvei.

Egész hossza 0.25, élének szélessége 0.030, a korong átmérője 0.06, a nyéltok átmérője 0.02. A nemz. muzeumbeliek közül legközelebb állnak hozzá a XIV. tábla 25, 26 szám alatt fölállított példányok.

b) Fülbevalónak mondható nyolcz drb. össze-vissza görbített arany ékesség, melyeknek idoma, hogyha eredeti formájukat visszanyerik, hosszában átmetszett halhólyaghoz leginkább hasonlít, a két tag egyike rendesen mintegy 0.035 hosszú huzallal végződik. Egész súlyok $11\frac{3}{4}$ #.

E dísztagokhoz hasonlító ékszereket találtak már évekkel ezelőtt Fejércsén** és Borsán*** s az ezekről közlött rajzok reá találnak a rozsaji fülbevalóra is.

c) A három láncztag szintén a n. muzeumba került; egymásba foglalt három egyszerű karika dísz nélküli keskeny lemezből, melyeknek összes súlya $6\frac{5}{8}$ #; a középső tag átmérője, mely legkisebb 0.02—0.023, a legnagyobb 0.021—0.029.

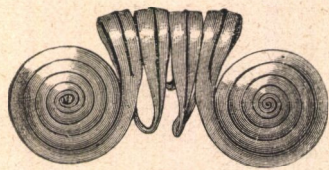
* I. Mircse pénzeire nézve lsd. Sturdza Übersicht der Münzen und Medaillen des Fürstenthums Romänien. Numismatische Zeitschrift Wien 1875. IV. köt. 94. lap.

** Találták 1830-ban. Lsd. Arneht Gold und Silbermonumente 36. l. 224. sz. — Hasonló ugyanott 34. l. 173—177. sz. IV. t. Gr. N. 172. 177.

*** A borsai lelet leírását és a tárgyak rajzait lsd. Archiv f. d. Kde öst. Geschqu. Bécs, 1855. XV. 317. l.

d) Legtöbb érdekléssel bír két dísz tárgy, mely idomra és nagyságra teljesen megegyező. A mellékelt rajzok (6. szám *a*, *b*) világos képet nyújtanak róla mint mutatkozik a tárgy mindkét felől. Áll két lapos tekercsből; összekötő tagja közepett hét hajlással csekély szélességű

6. ábra *a*, *b*.

egyenletes csatornát képez, melyen keresztül szalagot lehetett húzni s így az érdekes idomú csinosan kidolgozott tárgyakat talán övre való vagy nyakra való díszeknek lehet tekinteni. Legnagyobb átmérőjük 0.042 illetőleg 0.043, súlyok együttvéve $10^{5/8}$ #.

e) Végül a nemz. muzeumba került a bögre töredéke két darabban, sárgára égetett agyagból. Több hajlású szalagdísz és pont körül bekarcolt kördísz ékíti fala külsejét. Technikája különben meglehetősen kezdetleges; a bögre nem látszik koronon készültnek.

A leletben talált bronzsákányok valamint a halavány színű arany tárgyak közül a láncztagok és a fülbevalók eddig is bronzkoriaknak ismert honi leletekkel kapcsolatba hozzák az érdekes rozsjai leletet és így keletkezési epochája megállapítható. Uj bronzkori típusnak és egészen sajátosnak, de mégis a tekercsformánál fogva a bronzkori díszítményekkel megegyező tárgynak kell tekintenünk a rajzban bemutatott ékszert, mely által a lelet új adatot szolgáltatott a hazai bronzkor morfológiájához.

Sziszek. A Száva szabályozása alkalmával 1875-ben több érdekes régiséget kotort ki a gép, melyek Stielly Gyula m. kir. főmérnök úr szíves közvetítése által a n. muzeumba kerültek és most ott őriztetnek. Legfontosabb tárgy egy pilum; volt azonkívül a küldeményben egy lándsacsúcs, két dárdaacsúcs, egy nyílhegy, egy domborműves kis kőlap és végre egy szarvasagancs.

1. *Római pilum.* Áll kerek vaspálczából, melynek felső vége négylapu hosszúkás csúcsot képez, míg alsó, nyélbe való része négyszög átmérőjű és lapos peczeggel végződik. (7. sz. *a*, *b*). A sziszeki pilumot szemlélve a római gyalogság fontos fegyverével ismerkedünk meg, mely hajításra ép oly alkalmas volt mint arra, hogy vele az ellenség paizsát átdöfjék. Többször említik a régi írók e czélszerű és a római vitéz kezében iszonyatos hatású fegyvert, mely kiváló mértékben biztosítja a római seregek hadi felsőségét más seregek fölött.

Azért az írók adatai alapján az újabb szakemberek rég iparkodtak a pilum idomát megállapítani és reconstruálni, de ez természetesen mindaddig nem sikerült, míg a fönlevő emlékeket nem vették segítségül.

S így történt, hogy még csak a hatvanas évek elején sikerült Köchlynek a wiesbadi muzeum vasfegyverei közt megállapítani a pilumot.*

Ugyanakkor bizonyította be Lindenschmit, hogy a frankoknál használatban volt szúrós vasak rokonok a római pilummal s hogy a Rajnából kikotort hasonnemű vasfegyverek pilumoknak tekintendők.**

* Lásd Köchly előadását a pilumról a «Verhandlungen deutsch. Philologen und Schulmänner in Augsburg» 1869. 139. s k. II. — Lsd még Verhandlungen etc. Heidelberg 1866. 204. s k. II. rajzzal. — Kivonatot Köchly előadásából olvashatni «Guhl und Koner. Leben der Griechen und Römer» újabb kiadásaiban.

** Lindenschmit. «Die vaterländ. Alterthümer der fürstl. Hohenzollerschen Samlg.» 21. I. — Ugyanaz: «Die Alterthümer unserer heidn. Vorzeit» II. kötet 8 füzet VI. tábla és 11. füzet V. tábla.

Azóta egyébűtt is akadtak pilumokra és a legfontosabb és leggazdagabb e nemű lelet az Alesia — régi galliai város — terén színre került lelet, mely a III. Napoleon által 1863-ban ott eszközölt ásatásoknak köszönhető. *

Némelyek, mint Quicherat, kétségbe vonták az elnevezés helyes voltát, arra figyelemztetvén a német szakembereket, hogy az általuk pilumnak keresztelt 15—20 fegyver lényeges pontokban, a csúcs idoma, a fegyver hossza stb. tekintetében egymástól eltér és hogy a szemünk előtt lévő példányok nem is felelnek meg teljesen a régi írónál lelhető leírásoknak. ** De jól felelt Lindenschmit, *** hogy a fegyver kellő érvényesítése érdekében a pilum nem volt minden hadtestnél egyforma, de sőt ugyanegy legiónál sem volt mindig egyenlő, mert hossza és súlya legtöbbször az egyes katona erejéhez volt mérve. Azonfölül már a régi írók tanúsága szerint is többféle faja volt a pilumnak, volt könnyebb és volt súlyosabb. Végül nem szabad megfejeltkezni arról sem, hogy a pilum is csak úgy mint minden egyéb fegyvernem a római uralom évszázadain át számos kisebb nagyobb változást szenvedett. Azonban bármi lényeges változásokat vittek rajta véghez, két főtekintetben mindig változatlan maradt és ezekben a lándsától és dárdától különbözött. Az egyik hogy fejrésze a pálcza hosszával szemben igen kicsi, és második, hogy a fej és a pálcza mindig egy darabból áll. Lehet a fej három vagy négy élű, lehet kerek vagy szárnyas, de soha a lándsafő nagyságát nem éri. De nagyobbra szabni a fejtagot nem is volt volna czélszerű; mert a pilum főképp arra szolgált, hogy oly távolságból, mikor a római katona még nem élhetett kardjával, pilumát az ellenfél paizsába vagy egyéb védelmi fegyverébe szúrhasssa és belé szögezze. A vékony pálcza e lökés következtében könnyen meggörbült és így nemcsak hasznavehetetlenné tette az ellenség paizsát, de mivel a paizsban megakadt és meggörbült, az ellenség se vehette rögtön hasznát a pilumnak. Az utóbb említett czél szempontjából a vaspálcza nyélbe erősítésének módja is fontos volt. Mikor a pilum keletkezett és az első időkben, szögekkel és pántokkal úgy erősítették póznába, hogy azzal majdnem egy darabot alkotott. Utóbb azonban (talán Marius) óta az odaerősítés vas- és faszöggel történt; a faszög a lökésnél eltört és így elősegítette a vas görbülését. A sziszeki pilum úgy látszik másképp volt a póznába erősítve. Egész hosszából csak mintegy az utolsó negyedrésze volt nyélbe ütve. Ez a része négy lapú s lapjai vége felé kissé szélesbülnek. Azért a pálcza csak úgy állhatott biztosan a póznában, ha a nyélben álló végtag felső keskenyebb tájéka ékkel volt a pózna nyílásába szorítva; egyúttal, hogy a beékelés a pózna falát szét ne terpeszsze, a póznát az illető helyen vaskarikával kellett körülfgni. Példányunkon a lemez idomu peczeg végén egy lyuk félkörű hajlását látni, a peczeg tehát csonka. A lyuk volt tehát a második megerősítési pont.

A nyél ily erős összeköttetése a pálczával ellenkezett ugyan a Marius-féle pilum szerkezetével de midőn a pálczát a fej felé gyöngébbnek alkották, a lökésnél czélba vett meggörbülést mégis lehetővé tették s így a fegyver hasznavehetőségén nem ejtettek csorbát.

* A lelet ismertetését lásd «Revue Arch.» Páris 1864. novemberi füzet. Les armes d'Alise 337—349. ll.

** Examen des armes trouvées à Alise-Sainte-Reine Revue Arch. Paris 1865. 81—99. ll.

*** Lindenschmit «Le pilum.» Revue Arch. 1865. 387—391. ll.

Az utóbb kifejtett körülmény is eléggé utal arra, hogy a sziszeki leletben nem a pilum korábbi idomával van dolgunk, de olyannal minők a római imperium idejéből Német- és Franciaország több helyén színre kerültek. Ezekkel a mi példányunk egyébként úgy idomra mint nagyságra megegyezik. Hossza 0·998; a pálcza átmérője közepett 0·007, a csúcs alatt 0·004; a csúcs hossza 0·058, egy-egy lapjának átmérője alul 0·01; alsó nyélbe való részének hossza 0·2, lapjának szélessége 0·009. Az itt bemutatott példány lévén az első hazánkban lelt pilum, melyről tudomásunk van és föntartása is a végső peczeg csekély csorbulásától eltekintve is jó lévén, czélszerűnek látszott ide mellékelni rajzát is $\frac{1}{6}$ nagyságban. A 9. számú *b* ábra fejét $\frac{1}{2}$ természeti nagyságban adja.

b) Két hajító dárda vasból a pilummal egykorú lehet. Idomra nézve megegyeznek egymással (10. szám), csak hosszúságuk nem egyenlő, a nagyobbik hossza 0·542, a rövidebbiké 0·523. A póznának való tok kerek, a pózna erősítésére szolgáló vasszögekből az egyik példányon még meg van egy, a másikon még a tokban szemlélhető a póznának szöggel odaerősített darabja, mindkét szögnek a feje gomb idomu; a toknak alsó nyílásán átmérője 0·017. A tok fölött a dárda pálczája kissé szélesbül, átmetszete dülényded idomu, van két csúcsig érő oldaléle és mindkét felől középső gerincze. A pálczatag hossza az egyik dárdánál 0·40 a másikonál 0·396.

9. ábra.

A hegyben végző csúcs felé vastagodik a pálcza, itt átmérője 0·008. Mindkét dárdacsúcs római fegyver, mikép nemcsak az Alesiabeli fön említett lelet, de számos egyéb analogia is mutatja.

c) Hasonlóképp római eredetű egy vaslándsa-csúcs. Hüvelye csonka, középső bordája csekély emelkedésű, szárnyai keskenyek és laposak.

A szárnyak hossza 0·28; a tokból fön lévő rész hossza 0·045.

d) Szintén római az e fegyverekkel a n. muzeumba került durván faragott domborműves táblácska, szürkés kovából, melyet itt rajzban mutatunk. A rajta lévő emberi, állati és egyéb legtöbbször csak ügyetlenül jelzett alakokról ezúttal nem szólunk részletesen. Egyelőre csak azt jegyezzük meg róla, hogy a Mithras-tisztelet körébe tartozó amulett, minők hazánkban több maradt fön. Ez emlékek egymást kölcsönösen kiegészítik és így csak ez egész emléksorozattal kapcsolatosan fejthető meg az itt bemutatott táblácska is. (11. szám.) A megfejtés azért e Repertorium keretén kívül, önálló tárgyalást fog majd igényelni.

e) A korai középkorból való egy nyílvas, minöket Lindenschmit fönérintett művében I. k. IX. füz. 5. táblán rajzban közöl.

Fecskefark idomu a feje, és tekert sodrony képezi a nyakát; hüvelye gyenge falu, keskeny.

Egész hossza 0·11; szárnyai 0·08 hosszúak.

f) Vaskardot is találtak ugyanott; idoma után ítélve XVII. századbeli lehet.

Pengéje egyélű, vastagabb háttal, keresztvasa egyenes. Egész hossza 0·93,

Hampel József.

